

بنام خدا

۲۲

(بیست و دو)

مقاله

«تاریخی، جغرافیایی، پژوهشی»

دکتر احمد حاجی بابایی

عضو هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه تهران

سرشناسه	: حاجی بابایی، احمد، ۱۳۳۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: بیست و دو مقاله/ احمد حاجی بابایی.
مشخصات نشر	: تهران: اسحاق، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ۵۶۰ص: مصور، جدول.
شابک	: 978-964-6747-52-4
موضوع	: مقاله‌های فارسی -- قرن ۱۴
موضوع	: ایران -- تاریخ -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
رده بندی کنگره	: PIR ۸۰۱۳ / الف ۴۱۳۵۸ پ ۹ ۱۳۹۰
رده بندی دیویی	: ۲/۶۳۹۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۶۸۳۱۲۶

انتشارات اسحاق

میدان انقلاب، خیابان اردیبهشت، پلاک ۷۳، واحد ۸

۶۶۴۹۲۴۴۳ - ۶۶۴۹۳۱۳۹

بیست و دو مقاله

مولف: دکتر احمد حاجی بابایی

ناشر: انتشارات اسحاق

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

سال انتشار: ۱۳۹۳

چاپ و صحافی: پارسیان

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۷۴۷-۵۲-۴

«کلیه حقوق برای مؤلف محفوظ است»

فهرست مطالب

صفحه

۵	مقدمه
	مقاله یکم
۱۳	تاریخ اندیشه‌ورزی و تفکر حلاق از منظر نهج‌البلاغه (امیرالمؤمنین علی(ع))
	مقاله دوم
۳۱	بررسی کوتاهی درباره ایرانیان غیرآریائی و اولین دین ایرانی
	مقاله سوم
۴۱	نظری بر ساختار طبقاتی و وظایف دینی و سیاسی مغان «از ابتدا تا انتهای عهد اشکانی»
	مقاله چهارم
۵۹	پارتیان و تجارت ابریشم
	مقاله پنجم
۷۵	ساسانیان و جاده ابریشم
	مقاله ششم
۹۳	نقش مسیحیت در سیاست ایران و بیزانس «نسطوریت یا مسیحیان ایرانی»
	مقاله هفتم
۱۰۷	روابط علمی حکومت‌های ساسانی و بیزانس «روم شرقی»
	مقاله هشتم
۱۲۳	روابط سیاسی بیزانس و شام (از بعثت رسول اکرم(ص) تا سال ۴۶ هـ. ق. ۶۸۸ م.)
	مقاله نهم
۱۴۷	مروری تحلیلی بر زمینه‌ها و عوامل انقلاب اسلامی
	مقاله دهم
۱۶۵	انقلاب اسلامی در تفکر دینی امام خمینی(ره)
	مقاله یازدهم
۱۷۳	انقلاب اسلامی، چالش‌ها و دستاوردها
	مقاله دوازدهم
۱۹۱	نقش دانشگاه تهران در انقلاب اسلامی

- مقاله سیزدهم
 ۲۱۳ وقف، صلح، قرض الحسنه و وصیت در دانشگاه تهران
- مقاله چهاردهم
 ۲۲۵ جغرافیای تاریخی دشت مسیله
- مقاله پانزدهم
 ۲۴۹ تقسیم‌نامه آب باغات غرب و جنوب غربی قزوین
- مقاله شانزدهم
 ۲۷۵ بخش مرکزی ورامین
- مقاله هفدهم
 ۳۰۱ بخش بیشوا
- مقاله هجدهم
 ۳۴۵ بخش قرچک
- مقاله نوزدهم
 ۴۱۱ بخش جوادآباد
- مقاله بیستم
 ۴۷۱ بخش شریفآباد
- مقاله بیست و یکم
 ۴۸۵ بخش پاکدشت
- مقاله بیست و دوم
 ۵۰۱ نقش مطبوعات در تحولات خلیج فارس از ابتدا تا اواخر سلطنت ناصرالدین شاه
 (۱۲۵۰-۱۳۱۴)

مجموعه حاضر شامل شماری از مقالات مختلفی است که در طول سالیان دراز تحریر و در نشریات گوناگون انتشار یافته است. بدون تردید مطالعه تاریخ کشوری چون ایران که از قدمت و فراز و نشیب‌ها و تحولات بسیاری برخوردار بوده است، بسیار جالب و در عین حال آموزنده است.

براین منوال محققان تاریخ ایران نیز در بررسی‌های خود با گستره‌ای از موضوعات و مطالب گوناگون و در عین حال مختلف مواجه می‌شوند که پرداختن به هر یک حکایت‌هایی از علائق و دل‌بستگی‌های وی را باز می‌تاباند. حال اگر مهم‌ترین ویژگی تاریخ ایران را در پیوستگی و استمرار آن در سده‌های گوناگون پیش و پس از ظهور اسلام تا حال حاضر بدانیم، می‌توان تصویری از زمینه‌های پژوهش و تحقیق مورخان و محققان تاریخ این سرزمین و دشواری‌ها و مسایل مختلفی که در فراوری وی وجود دارد را درک کرد.

مجموعه مقالات حاضر نیز بازتابی از دغدغه‌ها و علائق فکری و تحقیقی نگارنده آن به شمار می‌آید که با مرور عناوین مقالات می‌توان حوزه‌های مختلفی که طی سالیان دراز کار اجرایی و علمی نظر مؤلف را به خود جلب کرده، را بهتر درک کرد.

مقاله اول که به عنوان مبارک «نهج البلاغه» مزین است، برآن است مقوله تفکر خلاق و تولیدگر را از منظر کلام امیرالمؤمنین (ع) استخراج و عرضه کند. بدون تردید پرداختن به مقولات علمی بدون عنایت به چنین بحث پایه‌ای فاقد پایه و اساس مکتبی خواهد بود.

مقاله دوم در خصوص یکی از بحث برانگیزترین موضوعات مربوط به پژوهش‌های تاریخ کهن ایران است. مقوله «اولین دین ایرانی» که با آئین مغان به هم پیوستگی‌هایی دارد زمینه طرح و بررسی موضوعات گوناگونی بوده است که در این گفتار دین مردمان غیرایرانی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

مقالات سوم و چهارم این مجموعه برخی موضوعات مورد علاقه اینجانب در دوره پارتیان را مورد توجه قرار می‌دهند. در مقاله «نظری بر ساختار طبقاتی و وظایف دینی و سیاسی مغان، روند پیدایش طبقه روحانی در ایران باستان» و سپس ظهور مغان به عنوان یک گروه منسجم دین‌ورز در ایران مورد مطالعه و تحلیلی قرار گرفته و تأثیرات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی فعالیت‌های مغان در جامعه ایران عهد پارتی را مورد بازبینی و مذاقه قرار می‌دهد.

در مقاله چهارم، وضعیت تجارت ابریشم، به عنوان یکی از مهم‌ترین کالاهای تجارتي روزگار پارتیان و ادوار پس از آنان، در بستر جغرافیای سیاسی و اقتصادی آن روزگار مورد مطالعه و ارزیابی قرار گرفته است. نقش پارتیان در ساماندهی تجارت بین شرق و غرب دنیای آن روز از جمله علل ماندگاری این حکومت در طول چهار قرن حکومت آنان بوده است و از این رو توجه به این عامل بسیاری از مقولات اساسی در روابط خارجی پارتیان با رومیان و نیز وقوع جنگ‌ها و بحران‌های بین‌المللی آن روز را توضیح می‌دهد. عنایت به دو مقوله نقش مغان در زندگی جامعه پارتیان و نیز کارکردهای حکومت پارتی در انتظام بخشی به وضعیت بازرگانی بین‌المللی آن روزگار زمینه‌های بسیاری برای پژوهش‌های آتی در بردارد.

دوره ساسانیان نیز از جمله ادوار با شکوه تاریخ و تمدن ایران زمین است که موضوعات و زمینه‌های بسیاری برای پژوهش در اختیار محققان علاقه‌مند قرار داده است. مقاله‌های پنجم، ششم و هفتم این مجموعه اختصاص به سه موضوع مورد علاقه اینجانب که بررسی و مطالعه نقش کارکرد حکومت‌های پیش از اسلام در حوزه روابط بین‌المللی است، را باز می‌تاباند. ساسانیان نیز به مانند پارتیان در راستای ساماندهی به تجارت بین‌المللی ابریشم و سرمایه‌گذاری جهت رشد و توسعه آن تلاش‌های بسیاری انجام دادند و در عین حال منافع اقتصادی - سیاسی حاصله از برقراری تجارت مزبور برای حکومت ساسانی تا آن حد اساسی و پایه‌ای بود که می‌توان بسیاری از رفتارها و عملکردهای آن حکومت در عرصه خارجی و نظامی را بر آن اساس توضیح داد. حکومت ساسانیان افزون بر روابط نظامی و سیاسی که با دنیای غرب آن روز برقرار می‌کرد، از روابط فرهنگی و علمی قابل تأملی نیز با حوزه تمدنی و فرهنگی امپراتوری روم برخوردار بود. مقاله ششم این مجموعه بر آن است نقش مسیحیت در روابط دوجانبه امپراتوری ساسانی و روم شرقی را تبیین نماید. براساس یافته‌های این پژوهش حمایت یا تعقیب مسیحیان در قلمروهای ساسانی و امپراتوری زمینه‌های سیاسی و اعتقادی مختلفی داشته است که برای فهم و تحلیل موقعیت و موضع‌گیری زرتشتیان نسبت به مسیحیان باید به آن موارد توجه داشت. در مقاله هفتم، روابط مثبت فرهنگی و فکری دو حوزه به ظاهر متخاصم ایران و روم مورد بررسی قرار گرفته است. امپراتوری ساسانی با عنایت به این که از روابط خصمانه و تقابل جویانه‌ای با امپراتوری بیزانس برخوردار بود، در عین حال مراودات فرهنگی و علمی با آن حوزه فرهنگی و تمدنی غافل نمی‌شد. در این مقاله کوشش بر آن است که تبادلات دو جامعه ایران و بیزانس در حوزه علوم

مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد و براین اساس بر مقوله گفتگوی بین فرهنگی و تمدنی ایران و روم بر توی تازه افکنده شود.

مقاله هشتم این مجموعه انعکاسی از علائق مؤلف به موضوع تاریخ اسلام و سیره نبی اکرم (ص) است. با عنایت به آن که بسیاری موضوعات در این حوزه وجود دارد که امیدوارم در آینده به آنها بپردازم، در مقاله حاضر موضوع روابط بیزانس و شام از بعثت رسول اکرم (ص) تا سال ۴۶ هـ. ق که دوره‌ای سرنوشت‌ساز در سیاست و نظام جامعه اسلامی است مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

مقالات بعدی (نهم، دهم و یازدهم) بخش دیگری از علائق و دل‌مشغول‌های تحقیقی مؤلف را نشان می‌دهد. ظهور انقلاب اسلامی ایران و نتایج آن در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی، البته موضوعی بسیار پیچیده و در خور مطالعات گسترده است. در مقالات حاضر سه ویژگی مهم از این پدیده مورد بررسی قرار می‌گیرد. مقاله نهم بخشی در زمینه چگونگی وقوع و عوامل مؤثر در درگیری انقلاب اسلامی ایران را عهده‌دار است، مقاله دهم نقش اندیشه‌های رهبر فرزانه انقلاب (ره) در شکل‌گیری و پرورش ایده‌های حاکم بر انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار می‌دهد و در نهایت مقاله یازدهم، تأملاتی در خصوص چالش‌های فرا روی انقلاب اسلامی را عرضه می‌دارد و در پایان دستاوردهای اندیشمندان انقلاب را مورد مطالعه فراگیر قرار می‌دهد. ناگفته نپایست پدیده انقلاب اسلامی نیز از جمله زمینه‌های پژوهشی است که باید با تمام توان در تبیین و روشن‌گری پیرامون مسایل گوناگون آن اهتمام ورزید.

بدون تردید سالها خدمت و تصدی امور اجرایی و علمی اینجانب در دانشگاه تهران زمینه‌های جدی را برای پژوهش در این موضوع فراهم به ارمغان آورد که مقالات دوازدهم و سیزدهم حکایتی از این قضیه دارند. در مقاله دوازدهم، نقش دانشگاه تهران در انقلاب اسلامی ایران که بازتابی از خاطره‌ها و حضور مستقیم اینجانب در رخدادها و وقایع سرنوشت‌ساز آن ایام است، را مورد بررسی قرار می‌دهد. درگیری بسیاری از حرکت‌های ضد استعماری و ضد سلطنتی در بین دانشجویان و محیط دانشگاه نقش و موقعیت ارزنده دانشگاه تهران را در جریان شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی توضیح می‌دهد. اما جنبه دیگری از حیات و موجودیت دانشگاه تهران به مقوله ارتباط دانشگاه به جامعه ایران است. ظهور بسیاری از افراد در نقش حمایت‌کننده و پشتیبان خدمات آموزشی و پژوهشی دانشگاه تهران، خود را به شکل اختصاص بخشی از اموال و دارایی‌های فردی به عنوان موقوفه دانشگاهی نشان داده است.

متأسفانه با عنایت به اهمیت و نقش موقوفات در رشد و توسعه فعالیت‌های این نهاد دانشگاهی، تاکنون توجه درخوری به این موضوع در بین محققان به وجود نیامده بود. مقاله حاضر و نیز قسمتی از پایان‌نامه تحصیلی مقطع دکتری اینجانب حکایتی از دغدغه‌های سالهای طولانی فعالیت اجرایی و علمی اینجانب (از جمله به عنوان مدیر املاک و مستغلات دانشگاه) بوده است.

اما گسترده‌علاشی پژوهشی و آموزشی اینجانب که ادوار تاریخ پیش از اسلام و معاصر ایران را در بر می‌گیرد، هرگز مانع از آن نشده است که از یادکرد موضوعات مربوط به تاریخ وقف، صلح، وصیت و نقش دانشگاهیان در انقلاب اسلامی غافل گردم. مقالات سیزدهم و چهاردهم نقش دانشگاهیان مبارز در رژیم گذشته و پیشتازیون حرکت آنها در حرکت انقلاب اسلامی و آنچه راجع به واقفین و خیرین از ابتدای تأسیس دانشگاه و پانزدهم مقاله جغرافیای تاریخی دشت مسیله وضعیت جغرافیایی و تاریخی و شهری آن سرزمین را مورد مطالعه قرار می‌دهد. اما در مقاله شانزدهم، بحثی ارزنده در باب وضعیت تقسیم آب باغات واقع در ناحیه غرب و جنوب غربی شهرستان قزوین را براساس طوماری استثنائی شرح و توضیح می‌دهد. تأمل در محتوایی این‌گونه اسناد حکایت از عمق دانش و توانایی فکری کشاورزان نواحی اطراف ایران در سازمان بخشی به امور آبرسانی و آبیاری دارد. از اینکه هر پژوهشگری نسبت به زادگاه خود مسئولیتی احساس می‌کند، خود را ملزم برآن دانستم که مقالات (هفدهم، هیجدهم، نوزدهم، بیستم و بیست و یکم) را راجع به منطقه ورامین و بخشی از بخش‌های آن اختصاص دهم.

ورامین از مهمترین شهرهای باستانی ایران است که مورد توجه گردشگران خارجی و داخلی قرار دارد.

مقاله هفدهم؛ بخش مرکزی ورامین مرکز شهرستان ورامین است که موقعیت سیاسی و اجتماعی و فرهنگی آن بخش با توجه به نزدیکی به مرکز استان تهران نقش بسیار مؤثری در پذیرش مهاجرین تهرانی دارد. از نظر دیگر موقعیت فرهنگی و تمدنی این بخش یکی چون مسجد جامع قرن نهم هجری قمری گنبد علاءالدین و آثار بسیاری که در این مقاله آمده موقعیت تاریخی و اقتصادی و اجتماعی آنرا با توجه به نزدیکی به پایتخت کشور مشخص کرده است.

مقاله هیجدهم از بخش پیشوا که گستره آن در قالب نامی گمنام به نام سناردک یا سامنا که به جهت قدمت تاریخی قنات (سناردک) آن زبانزد گذشتگان و آیندگان تاریخ است مکانی که یادآور استقبال و بدرقه زائران امام هشتم علی بن موسی الرضاع) بوده است و خود زیارتگاه عاشقان اهل بیت

(ع) است و محلی است که بایان حکومت قاجار با کشته شدن ارشدالدوله توسط مشروطه‌خواهان در این مکان رقم خورد.

مقاله نوزدهم؛ بخش قرچک در ۲۰ کیلومتری جنوب تهران و شهر ری قرار دارد که قدمتی به طول بیش از تاریخ دارد تپه معروف پردیس هزاره قبل از میلاد، تپه میل یا کاخ بهرام و یا آتشکده و فعالیت‌های اقتصادی این منطقه مورد توجه قرار گرفته است و مسئله فعالیت حاج حسن‌خان قرچکی از مخالفان مشروطیت در این منطقه بسیار مهم است.

مقاله بیستم بخش جوادآباد با گستره‌ای بسیار زیاد که قسمت جنوبی آن به کاخ بهرام در منطقه مسیله که از نظر برداشت نمک و سولفات از منابع بزرگ اقتصادی کشور بوده است و سیاه‌کوه که تا مرز افغانستان در جنوبی‌ترین حدفاصل این بخش قرار گرفته است. مسائل اقتصادی و کشاورزی این بخش در مقاله دارای اهمیت است که به آن پرداخته شده است.

مقاله بیست و یکم به بخش شریف‌آباد اختصاص داده شده که از سال‌های دهه ۷۰ تا ۱۳۸۰ به صورت بخش درآمدی است اهمیت این بخش به جهت موقعیت استراتژیکی جاده‌ای بین تهران و شرق کشور حتی روابط بین کشورهای همجوار غرب و شرق ایران است و از نظر رشد جمعیت در چندسال اخیر بسیار رشد داشته است.

اهمیت خلیج فارس بر هیچ کس پوشیده نیست، بهمین منظور مقاله بیست و دوم را به نقش مطبوعات از سال ۱۲۵۰ هـ. ق تا سال ۱۳۱۴ هـ. ق اختصاص دادیم که به یمن پیروزی ۲۲ بهمن سال ۱۳۵۷ هـ. ش نام این مجموعه به ۲۲ مقاله اختصاص داده شده است.

بدون تردید تلاش‌های متمادی اینجانب در حوزه‌های مختلف علمی و اجرایی که بخشی از آن در اوراق مقالات حاضر انعکاس یافته است، نشاندهنده کوششی است که در راه شناسایی بهتر و دقیق‌تر موجودیت و جنبه‌های فرهنگی و تمدنی این سرزمین و مردمان آن داشته‌ام. امیدوارم مجموعه تلاش اینجانب و محتوای مقالات مورد عنایت خوانندگان مجموعه قرار گرفته و اظهارنظرهای دوستانه‌ای که در باب مطالب مقالات صورت خواهد گرفت، مشوق‌هایی برای انجام مطالعات و پژوهش‌های گسترده‌تر در چنین موضوعاتی باشم.

دکتر احمد حاجی بابایی

عضو هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه تهران